

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Маргарет Димитрова
за дисертацията на Величка Илиева,

озаглавена

„ЕПИГРАФСКАТА ПРОДУКЦИЯ НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО
(Речник и коментар)”,

представена за придобиване на научната и образователна
степен „доктор“

Темата на дисертацията е отлично избрана: целият епиграфски материал е събран в цялост и е подложен на всестранин лингвистичен анализ. Това дава възможност да се направят съпоставки на различните издания на надписите, на различни надписи от една епоха или надписи, намерени в близост, и по този начин да се изяснят спорни въпроси. Създаденият епиграфски свод отваря нови въпроси и дава нови решения. Както в последните години бяха създадени корпуси на стенописите, запазени в българските земи, по хронологичен принцип, така особено важно за историята на българската култура е да се създадат масиви с надписите. Величка Илиева бе създавала такава сбирка от надписите от Първото българско царство, сега пред нас е свод и проучване на надписите от времето на Второто българско царство (с. 16-145 в дисертацията). Адекватен е избраният подход надписите и графитите да бъдат подредени според времето на изсичане, естествено остава отделна група с негатирани точно надписи.

Авторката познава всички издания на всеки надпис, които съпоставя, предлага подобрени разчитания в някои случаи. Приносен е избраният подход: да следва един и същ модел при представяне на надписите, да спазва последователно едни и същи едиционни принципи и така да постигне унифицираност на изданието, защото надписите са издавани по различни начини от различните

изследователи. По този начин събраният и подреден материал може да стане част от по-големи бази данни, включително електронни, както се и планира.

В началото на труда авторката много ясно формулира целите и задачите на проучването си. Мисля, че е реализирала задачите, които си е поставила, и е направила обосновани изводи. Дисертацията има ясна структура и лесно се намира нужната информация, за да послужи за различни изследователски цели.

Величка Илиева се е справила отлично със съществуващата научна литература и е предложила и нови адекватни решения в разчитането и издаването на надписите, като се е старала, доколкото е възможно, издаването да следва ред за ред в оригинала. В отделна глава (първа) тя е очертала историята на проучванията от зараждането на интереса към епиграфиката в българската култура, така че тази глава от дисертацията има значение и за проучването на историята на българската наука и в частност, на хуманитаристиката. Отделно, в свода с надписи, в изданието на всеки надпис са цитирани всички съществуващи издания.

Авторката е включила отделна глава (трета), несъмнено нужна, която е назовала „извънезиков коментар“: в нея коментира контекста, в който са създадени надписите, групира ги по типове в зависимост от съдържанието и предназначението им, коментира устойчиви формули, характерни изрази.

Основна глава на дисертацията е изготвеният речник, който също следва единни принципи и е много богат, защото включва основна форма, всички регистрирани форми заедно с граматична характеристика и значение на гумата. Основните/ речниковите форми са дадени с класически старобългарски правопис и това е адекватен избор, защото позволява богатият епиграфски материал да бъде включен в по-голям лексикографски електронен тезаурус. Основните форми са реконструирани с вещина, правилно са анализирани регистрираните форми. На места обаче този обемен речник се нуждае от дребни промени и уточнения, като грешките не се дължат на неправилни идентификации, а на недоглеждане. Например под заглавна дума *вѣгословѣць* е включен примерът от Батошкия надпис:

І ВЪ [МѦ СВѦТАГО БВ]АНГЕЛІСТА ІΩ(АНА) В(О)ГОСЛОВА – ясно е, че този пример трябва да е със заглавна гума БОГОСЛОВЪ. Понеже е избран, с основание, класически, архаичен старобългарски правопис, може би основната форма трябва да е *БОЖЬСТВЪНЪНЪ*, а не *БОЖЬСТВЪНЕНЪ*, още повече, че виждаме основна форма по-нататък *НАРЕЧЕНЪНЪ* (стр. 265). Към основна/ речникова форма *ВРАТЪ* е включен примерът *СЪ ВРАТЕЮ*, като формата с основание е определена като тв. п. ег.ч. (с. 180), а би трябвало този пример да е сред примерите за лема *ѡ*, помен *collectivum*. Както е обичайно при изработване на старобългарски речници, някои случаи търпят двойко тълкуване, например когато става дума за адективириани причастия. Различни са подходите в лексикографската практика как да се представят причастията – като самостоятелни лемни, или в рамките на статиите за глаголите. В. Илиева е изработила самостоятелни статии за редица сегашни деятелни причастия, като на места е посочила, че функционират като прилагателни. В речниковата статия, в която в примера от Хрельовия надпис четем *дѡвѡстражѡѹци*, лемата е реконструирана като *дѡвѡстраждѡ*, *прил*, ‘страдаща двойно’ (с. 212). Ясно е, че употребената форма е сегашно деятелно причастие, а не прилагателно в плача на кесарицата Хрельова, още повече, че то е съчетано с еднородна част, *рї[д]ѡѹци* (*тѡвѡѡ сѡпрѡжнѡ рї[д]ѡѹци дѡвѡстражѡѹци*), също причастие.

Главата в дисертацията с речника е много важна и приносна, но трябва да отбележа, че всъщност дисертацията съдържа много повече подходи, анализи и изводи, сред които бих искала да подчертая нещо направените лингвистични анализи, които хвърлят нова светлина върху историческата фонетика и граматика на българския език. Поради лапидарността на епиграфските текстове и поради съкращения и заличени, унищожени части от гумите, лингвистичният анализ е особено труден и често предизвиква разноречиви прочити. Още повече, че в епиграфиката проникват елементи на говоримия език, които не са засвидетелствани в други паметници от същото време, а имат аналог само в съвременни диалекти. Силна страна на дисертацията е, че анализите на

фонетичните и граматичните промени, отразени в епиграфския материал, са направени в контекста на известното от други извори. На много места се цитират не само научни изследвания, но и конкретни извори. Това е чудесен подход, който може да се обогати с още подобни примери, например, добре би било да се добави, че форма *хтѣ*, кратки форми на анафоричното местоимение и др. се среща и в Троянската притча. В редица случаи В. Илиева сочи и аналогични диалектни форми, но на места трябва да се прецизира и да се цитира източник, от който авторката знае тези диалектни форми. Например *камик*, *ремик* тя сочи като форми, употребявани в югозападните говори (стр. 414), всъщност ги има и на север и затова не е неочаквано да се появи такава форма в търновски надпис.

Много ценни са наблюденията на В. Илиева върху функцията на падежите в изследвания епиграфски свод, те не показват силно разколебана и редуцирана падежна система. С основание тя отделя специално внимание на редките примери с граматикализация на предлога **на**, датирани през XIV век.

Като цяло, дисертацията е едно много обемно изследване, впечатляващо с широтата на разглежданите въпроси, с компетентността на анализите и полезността на изработения речник. Изводите са ясно формулирани и произтичат естествено от аргументите на изследователката, затова са убедителни.

Като имам предвид нелеката задача, която Величка Илиева е решила, както и вещината на нейните анализи и убедителните ѝ заключения, ще гласувам без всякакво съмнение да ѝ се присъди образователната и научна степен „доктор“

16. XI. 2025

София